

מסורת הש"ס

א. ברכות מט. ב (לעיון אחר). פסחים מט. ב. ב. זכחים ל', א.

גרסות

חד תני... מאן דתני בכת"י : חד מתני... מאן דמתני. כירד את של זבח בכת"י וברפ"י : וש"ל זבח

חד תני אפיגול [אחד מהם היה שונה פירושו זה לגבי פיגול] הכתוב במשנה וחד תני אנותר [ואחד היה שונה פירושו על נותר] ומבארים : מאן דתני [מי שהיה שונה] לענין פיגול נתן את הטעם משום חשדי כהונה שמה מחמת שגאה יבוא לפגל קרבנותיהם של אחרים ולכן גורו שהעוסק בפיגול יטמא וממילא נמצא גם הוא נטמא ונפסד בכך. מאן דתני אנותר [מי ששנה על נותר] נתן טעם משום עצלי כהונה שלא יתעצלו כשירפתו ולכן גורו שיטמאו בו, ולכן יטפלו בכשר הקרבן מהר ככל האפשר. מה שאחד אמר כוית ואחד אמר כביצה טעם המחלוקת היא: מאן דאמר [מי שאמר] כוית טעמו הוא בסברה שטומאתו של הנותר והפיגול היא כשיעור איסורו וכיון שאיסור נותר ופיגול הוא בכוית אף טומאתו כן. ומאן דאמר [ומי שאמר] כביצה שטומאתו כביצה דעתו היא כטומאתו, כלומר שכשם שטומאת שאר מיני בשר היא בכביצה, שהוא השיעור הקטן ביותר לטומאת אוכלין אף פיגול נותר זה שיעורם.

א משנה אם בירך ברכת

הפסח שהיא "אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח" פטר על ידי כך את הברכה של זבח. שמבכרים על אכילת קרבן חגיגת הארבעה עשר "אשר קדשנו... לאכול הזבח", אבל אם בירך את הברכה של זבח לא פטר את של פסח, וצריך לברך ברכה נוספת. אלו דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר: לא ברכה זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו.

ב גמרא ומסבירים את השיטות. כשתמצא לומר כשתמצא את הנושא ותבררנו. הרי לדברי ר' ישמעאל

מהן מוטל את הידים, וחד אמר כנייה, וזהא לחד הוא דפליגי. כאיסורו — חמריס.

חד תני אפיגול וחד תני אנותר — חד מפרש טעמא דמתניתין מחיי טעמא מוטל אפיגול את הידים, וחד מפרש טעמא דנותר, מחיי טעמא נותר מוטל את הידים. משום חשדי כהונה — גזרו חכמים טומאה שלא יפגלוהו נרצון להפסיד את הנעלים. ועוד: דשלמים הס' ואין לכהן אלא חזה ושוק וישחטם צמוד לשם טהלת, כדי לאוכלן כולם. ומשום הכי גזרו טומאה. משום עצלי כהונה — שלא יתעצלו נאכילתן. חד אמר כוית — ויהן מוטל את הידים, וחד אמר כביצה. נכנייה.

חד תני אפיגול, וחד תני אנותר. מאן דתני אפיגול —

משום חשדי כהונה, מאן דתני אנותר — משום עצלי כהונה. חד אמר כוית וחד אמר כביצה. מאן דאמר כוית — כאיסורו, ומאן דאמר כביצה — כטומאתו.

א משנה בירך ברכת הפסח — פטר את של

זבח, בירך את של זבח — לא פטר את של פסח, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו, ולא זו פוטרת זו.

ב גמרא כשתמצא לומר, לדברי רבי ישמעאל

משנה ברכת הפסח — על אכילת פסחים, על של זבח חגיגת ארבעה עשר ומנצחין "על אכילת שלמים".

גמרא שרי דס — נזריקה מרחוק, דלא חייבית ליה אס נפליס שרייס על היסוד או לא. שרי דס הפסח — נזריקה נחת, כדי שיפלו על היסוד.

רשב"ם

חד תני אפיגול וחד תני אנותר —

חד מפרש טעמא דמתניתין מחיי טעמא פגול מוטל את הידים, וחד מפרש טעמא דמתניתין מחיי טעמא נותר מוטל את הידים. משום חשדי כהונה — גזרו חכמים טומאה שלא יפגלוהו נרצון להפסיד את הנעלים, ויחמרו: שוגגין היינו. ורצונו פירש עוד טעם אחר: לפי שלמים הס' ואין לכהן אלא חזה ושוק, וישחטם צמוד לשם טהלת, כדי לאוכלן כולם. ולא נהירא: דלין פיגול אלא בשחט על מנת לאכול מונו חוץ לזונו, והשחט שלמים לשם טהלת, אין כאן פיגול, אלא שלא עלו לנעלים לשם חונה. משום עצלי כהונה — שלא יתעצלו נאכילתו והוא הדין לישראל. חד אמר כוית — איסורו — חמריס — טומאת אוכלין נכנייה לטמא חמריס.

זכרת הפסח וזכרת הזבח מפרש בתוספתא (זנחים), איזה זכרת הפסח? — "זרוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו צמלותיו וזונו לאכול הפסח". מי זו היא זכרת הזבח? — "זרוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו צמלותיו וזונו לאכול הזבח". והאי זכח היינו חגיגת ארבעה עשר הנאה עם הפסח, אי נמי: נדרים ונדבות שהקריב ערב הפסח, ולאכלן נזילי הפסח. פלוגתא דר' ישמעאל ור' עקיבא מפרשינן טעמא נגמרה. הכי גרסינן: זירך על הזבח לא פטר את הפסח, זירך על הפסח פטר את הזבח, דברי ר' ישמעאל.

גמרא הכי גרסינן: לכשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה, ולא שפיכה בכלל זריקה — נוסחת זנחים נפרק ג' שמי" (לו, ח) שזעינן ליה לר' ישמעאל דאמר דפסח נזריקה ולא נזריקה.

תוספות

כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה לדברי ר' עקיבא כו' — אם כן מוכח מאן דלר' ישמעאל הניתינן בזריקה שנתנן בשפיכה — יצא. וכן מוכיח נמי כאן דסבירא ליה דפסח בשפיכה הוא, והכי נמי מוכח בפסחים בפרק "האשה" (פט, א) דפריך: דאלו פסח בשפיכה ושלמים בזריקה! ומשני: מאי נפקא מינה, והתניא מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה — שיצא כו'. אלמא אית ליה תרתין, פסח בשפיכה, וזריקה בכלל שפיכה, דזריקה עומד מרחוק וזורק את הדם ליסוד, ושפיכה עומד על היסוד ושופך. וקשה: דבזבחים פרק "בית שמיא" (לו, א) משמע מאן דאית ליה פסח בשפיכה, לא מצי סבר מורקין שנתנן בשפיכה — יצא, לית ליה פסח בשפיכה, דקאמר "ודם זבחיך ישפך", והא מיבעי ליה לכדתניא מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה — יצא, תלמוד לומר "ודם זבחיך ישפך". ומשני: סבר לה כו' עקיבא דאמר לא זריקה בכלל שפיכה וכו'. פירושו: וההיא דרשא מנין לניתנין בזריקה לר' ישמעאל היא, ופריך: ואכתי מיבעיא ליה לכדתניא ר' ישמעאל אומר מתוך שנאמר "אך בכור שור או בכור כשב וגו' את דמם תזרוק", למדנו לבכור שטעון

עיונים

לכרך בזבחו או שטעה וזכר ברכת הפסח על הזבח (אור זרוע). ויש מפרשים שמדובר כאן בזבחים בכלל, כנון שהקריב שאר נדרים ונדבות שלו כערכ הפסח (רשב"ם, ר' יהונתן).

אורח ההלכה

ברכת הפסח והזבח / אין ברכת הפסח פוטרת ברכת הזבח, ולא ברכת הזבח פוטרת ברכת הפסח, וכו'. עקיבא. שחלכה כמותו מחבורו. (רמב"ם, ספר זמנים, הלכות חמץ ומצה, פ"ח ה"ז)

מסורת הש"ס

1. זכחים ש.

זריקה של הדם על המזבח בכלל שפיכה היא. ששפיכה היא מעשה כללי יותר. ולכן כיון שברך ברכת הפסח (שדמו בשפיכה) ממילא נכלל בכך גם ענין הזריקה שהיא המצויה בשלמים, שהזריקה היא כפרט בתוך מצות השפיכה הכללית יותר. אבל לא שפיכה בכלל זריקה שכשמברך על החגיגה שדמה בזריקה אינו יוצא משום ברכה על הפסח שדמו בשפיכה, ואינה בכלל זריקה. ואילו לדברי ר' עקיבא שתי מצוות נפרדות הן לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה. ולכן לכל אחת ברכה לעצמה.

לא שפיכה בכלל זריקה — כלומר אלס נותן פסח זריקה ושלמים נשפיכה לא עשה כלום, וכיון דלין דומין זה לזה נמתן דמוס, אין נרכת האחד פוטרת האחר. הכי גרסינן נמתניתין: בירך על הזבח לא פטר את הפסח על הפסח פטר את של זבח דברי ר' ישמעאל. והכל גרסינן לדברי ר' ישמעאל: זריקה נכלל שפיכה ולא שפיכה נכלל זריקה, ופירוש: אלס נתן פסח זריקה לא עשה כלום. אלס אלס נתן שלמים נשפיכה — יאל. לפיכך נרכת הפסח פוטרת את של שלמים שלמים נכלל פסח נמתן דמוס ושל שלמים אינה פוטרת את של פסח, לפי שאין פסח נמתן דמו נכלל שלמים.

— זְרִיקָה בְּכָל־שְׁפִיכָה, וְלֹא שְׁפִיכָה בְּכָל־זְרִיקָה. יְלַדְבְּרֵי רַבִּי עֲקִיבָא: לֹא שְׁפִיכָה בְּכָל־זְרִיקָה וְלֹא זְרִיקָה בְּכָל־שְׁפִיכָה.

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לה מסכת פסחים

רשב"ם

דתיב ר' ישמעאל. תומר: מתוך גלמוד "אך זכור זור" וגו' למדנו לזכור שטעון מתן דמוס ואימורין לגבי מזבח, מעשר ופסח וכו' תלמוד לומר: "ודם זבחך ישפך" דלנו לשאר קרבנות לא נריך, דנכולהו כתיב זריקה. והשתא דקאמר ר' ישמעאל דפסח נשפיכה, ושמועית ליה נמתניתין דלומר נרכת הפסח הוא נפטר ונרכת הזבח, ואינו נפטר משל פסח נרכת הזבח, תומר מעתה: הניתנין זריקה, כגון שאר זכחים שניתנו נשפיכה כפסח — יאל, כדתניא נהדיא נפרק "צית שמאי" (ס): מנין לניתנין זריקה שנתן נשפיכה — יאל, תלמוד לומר: "ודם זבחך ישפך", אלס הניתנין נשפיכה כגון פסח, שנתן זריקה כשלמים, וכל שאר זכחים — לא יאל, דומיא דנרכת פסח והזבח דקאמר נמי ר' ישמעאל נמתניתין כי הוי גוואל. ולדברי ר' עקיבא כו' — כדאמרינן נמי נמתניתין גבי נרכת הפסח והזבח, שאין זו פוטרת את זו. ור' עקיבא נמי סבר דפסח (נתי) נשפיכה, ללא לשכחן תנא דלומר זריקה אלס לר' יוסי הגלילי נפרק "מתמיד נשפט" (פסחים סד, ז) דנפקא ליה מילת דמוס תזרוק על הזבח, נזכור, "את דמו" לא נלומר אלס "דחסי", לומר על זכור מעשר ופסח שטעונין זריקה. וההיא זריקה דפסח מתנה אחת היא כנגד היסוד מרחוק, ולא כזריקת שאר קרבנות שהן שתי מתנות שהן ארבע, ומקראי מפיך להו, נמסכת זכחים נפרק "איזוהו מקוונן" (זו, א) מדכתיב: "סניני" בעולה "סניני" נקטאת "סניני" נלשם, דלש כתובין הנאין כלאד אין ונלמדין. זריקה מרחוק, ושתי מתנות שהן ארבע, ופסח מתנה אחת מרחוק, כדפרישית, שפיכה מרחוק — עומד על היסוד ושופך ס. נכולהו קרבנות כתיב זריקה לזד מחטאת, שמתנותיהן נלצנע על הקרנות, כדכתיבי קראי.

תוספות

מתן דמים למזבח, מעשר ופסח מנין? תלמוד לומר "ודם זבחך ישפך" ומשני: סבר לה כר' יוסי הגלילי דאמר: פסח נמי בזריקה והדר פריך ליה [ור' ישמעאל] האי קרא מפיך ליה הכי ומפיך ליה הכי וקאמר תרי תנאי אליבא דר' ישמעאל אלמא ההוא תנא דר' ישמעאל דלעיל דנזרקין שנתנו בשפיכה יצא וליף מ"דס זבחך ישפך" לית ליה להאי תנא דר' ישמעאל דיליף מההוא קרא פסח בשפיכה! ויש לומר: דודאי ר' ישמעאל אית ליה תרתי וניתנין בזריקה שנתן בשפיכה — יצא, נפק ליה מסברא דמה לי זריקה מרחוק ומה לי שפיכה בקרוב, קרא כי אתא [לפסח] — בשפיכה הוא דאתא. והאי דלא משני ליה הכי כדפריך ליה ור' ישמעאל האי קרא היכי מפיך ליה הכי וכו' — משום דדרשא של ר' יוסי הגלילי פשוט ליה טפי. והתם פירש הקונטרס: ור' ישמעאל האי קרא ד"דס זבחך ישפך" מפיך ליה להכי לניתנין בזריקה שנתן בשפיכה יצא, ועל כרחך ההיא דניתנין לא אתיא כר' עקיבא דאי אתיא אמאי קאמר ר' עקיבא אין ברכת פסח פוטרת של זבח והלא שלמים בכלל פסח והכל בשפיכה, מהחייא דניתנין. ואי נמי הוה סבירא ליה לר' עקיבא פסח בזריקה כר' יוסי הגלילי כל שכן דשניה פוטרין זה את זה, ואכתי קדריש ליה [תו] לההוא קרא דלפסח בשפיכה ומשני תרי תנאי וכו', האי תנא דר' ישמעאל דיליף מ"דס זבחך ישפך" פסח בשפיכה — לית ליה פסח פוטרין את הזבח, ובהא לא פליג ר' ישמעאל אדר' עקיבא דהא כיון דדריש מיניה פסח בשפיכה — תו לית ליה למילף מיניה דניתנין בזריקה שנתן בשפיכה — יצא, והאי תנא דר' ישמעאל דיליף מיניה דניתנין בזריקה שנתן בשפיכה — יצא, לית ליה פסח בשפיכה, אלא בזריקה כשלמים. מיהו, הא סברא דידיה דפליג אר' עקיבא דפסח עיקר זבח טפל, על כרחך פסח פוטרין את הזבח, ולא ברכת זבח את הפסח. ובפסחים דירושלמי אמר האי טעמא. עד כאן לשונו. וקשה: דלעיל הוכחנו מהנהו דפסחים דאית להו תרוייהו וכדכתבינן לעיל. ורבינו שמואל בן מאיר פירש הכי: כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל כו'. מתוך דבריו למדנו דקאמר בירך על הפסח וכו' אם כן סבירא ליה דפסח בזריקה ומעתה אייתר ליה "ודם זבחך ישפך", לומר, דזריקה בכלל שפיכה וכל הנזרקין אם נתנו בשפיכה — יצא. ולא גרסינן ושפיכה בכלל זריקה, דהא אין שום קרבן דמצותו לכתחלה בשפיכה וקשה ההיא דפרק "האשה" ור' חיים כהן פירש: כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ושפיכה בכלל זריקה, כך היא גירסא בספרים ישנים. כלומר: כל הקרבנות בזריקה ובשפיכה ואין להקפיד. וברכת פסחים על עיקר לפטור את הטפל, ולא הטפל את העיקר. [וקשה]: והלא אית ליה נמי דפסחים מצותו בשפיכה דוקא, אם כן אין זה זריקה.

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לה מסכת פסחים

עיונים

שפיכה וזריקה / לשיטה זוריקה בכלל שפיכה יש להסביר כי שפיכת דם הקרבן ליד המזבח היא הפשוטה (ומשום כך גם הכללית) שבכל העבודות של זריקת דם. וכל שאר הזריקות הן כעצם שפיכות מסוג מסוים ולסיכך הן פרטים במצוה הכללית של שפיכה. ובכלל: ברכה כללית (כגון "שהכל") פוטרת כל דבר שנכלל בתוך כלל זה (כגון "פרי הארמה").

מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא / ובירושלמי מסביר את המחלוקת באופן אחר. שנחלקו אם לומר שהפסח הוא פרט בכלל הזכחים ומשום כך ברכת הזבח כוללת את של פסח, או שאומרים כי הפסח עיקר והזבח שעמו טפל ולכן פוסט העיקר את הטפל (ועין במאירי).

גרסות

לפירוש הבן בכת"י : לבי פירוש הבן.
 פשיטא על פירוש הבן בכת"י : על פירוש הבן ודאי.

א לבני סדר ברכות מובאת שאלה דומה : ר' שמלאי איקלע [הדומן] לפירוש הבן בעו מיניה [שאלו ממנו] בדבר הברכות, ותחילה הקדימו כי פשיטא [פשוט לנו] כי הכרעה על פירוש הבן שהיא: "אשר קדשנו במצותיו וצונו על פירוש הבן" ברכה זו ודאי אבי הבן מברך, שהרי עליו המצוה לפדות את בנו. אולם ברכה שניה שמברכים "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" האם כהן מברך. או אבי הבן מברך? וצדדי השאלה: כהן מברך — דקמטי הנאה לידיה [שמניעה ההנאה לידיו] חמשת הסלעים שבפדיון הבן, וככל שאר

א רבי שמלאי איקלע לפירוש הבן. בעו מיניה: פשיטא. על פירוש הבן — "אשר קדשנו במצותיו וצונו על פירוש הבן" — אבי הבן מברך. "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" — פהו מברך או אבי הבן מברך? פהו מברך — דקמטי הנאה לידיה, או אבי הבן מברך — דקא עביד מצוה? לא הוה בידיה: אתא שאיל ביה מדרשא, אמרו ליה: אבי הבן מברך שתים. והלכתא: אבי הבן מברך שתים.

ר' שמלאי איקלע כו' — משום דליירי מתניתין בשני מיני ברכות, נלדס אחד ומעשה אחד התלוי זה בזה, כגון פסח וזבח, שקנינה נלה עם הפסח, משום הכי נקט נמי להאי עובדא דלני הן מנרך שמיס. הדרו עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים

הדרו עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים

הנהנים מברך "שהחיינו" או אבי הבן מברך "שהחיינו" דקא עביד מצוה [שהוא עושה מצוה] חדשה ולכן מברך עליה. לא הוה בידיה [לא הייתה בידו תשובה] אתא שאיל ביה מדרשא [הלך ושאל בבית המדרש] אמרו ליה: אבי הבן מברך שתים, ומסכמים: והילכתא [והלכה] היא: אבי הבן מברך שתים.

עיונים

פירוש הבן / עיקר המצוה של פירוש הבן נאמר בתורה ככמה מקומות (שמות יג, א. ובהרחבה במדבר ג, יא"ג ושם מרינא) ועיקר המצוה שילך שהוא ולר הראשון שנוקר לאמו ("פטר רחם") פורדה אביו אצל הכהן ונתנו לו חמשה סלעים כפדיונו. וכו' לוי וכו' כהנה ולויה אינם חייבים במצוה זו.
 שהחיינו מי מברך / והיה שכתב שבעצם צריכים גם האב (שעשה מצוה) וגם הכהן (שהנאה הניעה לידו) לברך "שהחיינו" אלא שנהלקו על מי החובה מרובה יותר, כדי שיוכל האב לברך בעצמו ולהוציא את חברו ידו חובה בשמיעה ובעניית אמן (רש"ש).
 אב וכתן / והיה שהסביר את צדדי השאלה באופן זה: האב אינו מברך — לפי שיש לו כבוד חסרון כים, ואם כן אינו נהנה ולכן ראוי שיברך הכהן "שהחיינו" על המצוה. לפי שרק הוא נהנה ממנה. ומצד שני יש לומר כי האב יש לו הנאה אחרת במצוה שכן אין פירוש הבן בפתוח משלשים יום, כשיצא החינוק ודאי מכלל נפל, והאב מצרף ברכת "שהחיינו" לשמחה זו שלו (נמו"י).

סימני הפרקים / הראשונים נתנו סימנים לשמות הפרקים במסכת זו ואלו הם: לאורמא (= ערב) (אור דארבעה עשר), כל (כל שעה), אליו (= אלה) (אלו עוברים), באחרא (= במקום) (מקום שנהגו), תדירא (= תדיר) (תמיד נשחט), מטויון (= צלויין) (כיצד צולים), לאיתתא (= לאשה), האשה), למיהו (= להיות) (מי שהיה טמא), לרמשא (= לליה) (ערבי פסחים), ובנוסח אחר (וכן בר"ח): נהורא (= אור), דכל שעתא (= כל שעה), עבר, לאתר (= למקום), תדירא (= תדיר), אליו (= אלו), איכויו (= כיצד), איתתא (= אשה), דאיסתאבת (= שנטמאה) (מי שהיה טמא), ברמשא (= בליה).

אורח ההלכה

ברכות פירוש הבן / כשעת פירוש הבן מברך אבי חכו גם "על פירוש הבן" וגם "שהחיינו" כמסקנת הנפרא.

